

Пирог, Г.В. Християнські цінності у сучасному українському суспільстві / Г.В. Пирог // Науковий вісник Чернівецького Університету : зб. наук. праць. – Чернівці, 2004. – Вип. 203-204 : Філософія. - С. 22-26. (ВАК)

Пирог Г.В. (м. Севастополь),
старший викладач кафедри психології
Севастопольського міського гуманітарного
університету ім. кн. Володимира

ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Аннотация. Стаття Пирог Анны Владимировны «Христианские ценности в современном украинском обществе» посвящена проблеме функционирования ценностей христианства в жизни украинского народа, а также вопросам определения их специфики и исторических трансформаций.

Анотація. Стаття Пирог Ганни Володимирівни “Християнські цінності у сучасному українському суспільстві” присвячена проблемі функціонування цінностей християнства в житті українського народу, а також питанням визначення їхньої специфіки й історичних трансформацій.

The summary. An article of Ann Pirog "Christian values in a modern Ukrainian society" is devoted to a problem of christian values functioning in the Ukrainian people life, and also questions of their specificity definition and historical transformations.

Для сучасного українського суспільства характерним є настрій, коли занепад релігії сприймається не як позитивне, а як негативне соціальне явище, що свідчить

про деградацію духовного життя. У суспільстві існує насущна потреба у визначенні моральних абсолютів, що надають людині почуття впевненості і значимості свого існування. Сучасний інтерес до питань релігії в нашому суспільстві пов'язаний деякою мірою зі специфікою її ціннісної системи, що містить у собі найважливіші для людини уявлення про Бога, сенси життя, значення смерті, вічність моральних норм.

У вітчизняній науці піднімаються проблеми визначення важливості християнства для України, як в історичному аспекті, так і для сучасного стану українського суспільства. Дослідження духовності українців у роботах А.Колодного, Б.Лобовика, Л.Филипович дають нове розуміння ролі християнства в становленні українського народу. При цьому духовність розуміється як невід'ємна, найважливіша частина життя людини і суспільства (С.Свистунов, О.Бучма, І.Петрова), пов'язана з християнським етичним вченням і християнськими цінностями (О.Недавніа, Л.Чупрій), але проблема дослідження християнських цінностей не отримує самостійної розробки.

Стаття присвячена проблемі функціонування християнських цінностей у сучасному українському суспільстві. Для розуміння теперішнього стану християнської ціннісної системи необхідно звернутися до питань визначення її специфіки й історичних трансформацій.

Християнська релігія виникла як нова ціннісна система - концепція життя, його змісту, того, як потрібно жити і як не потрібно. Вчення Христа було революційним поворотом у моральній свідомості і духовній культурі тому, що воно запропонувало нову шкалу цінностей, засудивши жорстокість, насильство, возвеличивши «страждених і обтяжених». Не «знаю», а «вірую», не зовнішнє, а внутрішнє, не плоть, а дух - такими новими, але уже вистражданими ідеями відкрилося християнство світу. Християнство відкрило і затвердило часто непотрібні з позиції розуму ірраціональні пошуки людиною віри, добра, справедливості, милосердя, співчуття. Воно скорило античний світ своїми імперативами: поклонися не багатому, а убогому; поважай не того, хто процвітає в цьому світі, а «розп'ятого за гріхи наші»; піднесися духом і принизь плоть. І все це всупереч давно встановленим

цінностям античного світу, ідеалам багатства, краси, тілесної досконалості, споконвічним спробам уникнути страждань і смерті. У Нагорній проповіді Христос кидає виклик старому світу, його моралі і праву: «Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне», «Блаженні голодні та спрагнені правди, бо вони нагодовані будуть» (Мт. 5:3).

Подібна переоцінка цінностей мала місце не тільки в епоху формування християнства в Римській імперії, вона відбувалася скрізь, де місцеві релігійні вірування змінювалися на християнство. У вітчизняній літературі водохрещення Київської Русі зв'язано як з політичними і соціально-економічними факторами, так і з духовними особливостями епохи, коли в життєдіяльність особистості і суспільства входили нові системи цінностей, нове світовідчуття [1]. Зміна поглядів народу на світ була викликана глибокими внутрішніми причинами, але в суб'єктивному плані вона переносилась як криза, невдоволення життєвими орієнтирами і пошуком нових світоглядних установок і морально-етичних цінностей. Замість культу фізичної сили, витривалості, хоробрості, уміння володіти зброєю і твердо триматися в сідлі християнство запропонувало русичам ідеали аскетизму, умертвіння плоті. Затворники, пустельники демонстрували зразки праведності, перемоги духу над тілом, закликаючи в такий спосіб рятувати свою душу, віддавати перевагу вічному перед минулим. І Володимир Мономах учив «мати душу чисту і непорочну, тіло хude, мову ніжну і дотримувати слова господнього» [2, с. 395]. Відкриття душі, турбота про внутрішнє, а не зовнішнє, пошук не багатства, а духовної досконалості - усе це було прийнято староруським світом, що прагнув до нового світорозуміння і був на шляху до нього. Людина стала розуміти себе не тільки як частина природи, а як складову частину світового духу. Християнство певним чином направило духовність слов'янського світу на пошук глибинної, єдиної причини всього сущого, приєднуючи його до всесвітнього Бога. Іларіон Київський виразив розширення християнства як духовну благодать: «Віра благодатна по всій землі розійшлося і до нашого народу руського дійшла... От вже і ми з усіма християнами славимо святу Трійцю» [3, с. 96].

Зміст і структура християнських цінностей не залишилися незмінними, вони змінювалися разом з історичним розвитком суспільства і самої релігії. Відповідно до концепції Белли, розвиток форм релігій полягає в диференціації системи релігійних символів і цінностей [4]. Розглянемо, які зміни зазнають релігійні ціннісні системи і з чим вони пов'язані.

У «примітивній» релігії розгорнутої релігійної системи цінностей ще не існує. Вона вичерпується двома символічними формами: ритуалом і міфом. Релігія і релігійні цінності тісно пов'язані з основними проявами життя й діяльності людського співтовариства. Міф і ритуал у загальному вигляді означають не потребує раціонального обґрунтування визнання загальних цінностей групи й вираження її прагнень і переживань. Це релігія примітивна, вона зв'язує суспільство в єдине ціле, затверджуючи загальні цінності, і дає індивіду відчуття своєї причетності до цих цінностей, життю суспільства в цілому.

«Архаїчна» релігія з'являється в суспільствах, де починається соціальне розшарування. У ній уже оформляється й закріплюється система релігійних цінностей, вірування починають набувати авторитарний характер на основі довіри до їх джерела - особистості чи групи. Міф стає більш визначеним, чітким і упорядкованим, виникає розуміння космосу, чітко окреслюється грань між священним і профаним.

У «історичних» релігіях уже ясно виражене уявлення про трансцендентне - зовсім відмінну сферу дійсності, що має для віруючої людини найвищу цінність. Це радикальний переворот у релігійних ціннісних системах, відтепер Бог протипоставлений світу й світ позбавлений самостійної цінності. До «історичних» відносяться основні світові релігії: іудаїзм, християнство, іслам, буддизм, індуїзм, конфуціанство, - релігії, що шукають шляху порятунку душі людини. Глибокі зміни зазнає вся релігійна ціннісна система, релігійне розуміння світу й змісту людського життя, відбуваються корінні зміни у всьому релігійному житті. У центрі історичних релігій була драма порятунку, тому соціальні зміни не мали для них самостійного значення чи були навіть ненависні як прояв людської гордині, відмови від духу смиренності і т.д. Проте, всі історичні релігії висунули концепції досконалого

суспільства й у такий спосіб сприяли соціальним і політичним реформістським рухам, заснованим на релігійних цінностях. Таким чином історичні релігії впливали на суспільства, у яких вони існували, у бік більшої реалізації своїх цінностей.

«Ранньосучасні» релігії, наприклад, протестантизм епохи Реформації й інші схожі рухи, були зрушенням у бік світського світу як головної релігійної цінності: порятунком треба шукати не у втечі від світу, а в самій мирській діяльності. Ціннісна система набула нових орієнтирів: діяльність у світі стала головним засобом прославлення Бога, між людиною й Богом не повинно бути посередників, віра - це прямий зв'язок людини з Богом, його індивідуальні відносини з «священним космосом». Не виходячи за рамки ціннісної структури історичної релігії, ранньосучасна релігія зуміла переформулювати її таким чином, щоб направити релігійну мотивацію на перетворення світського світу, що дозволило досягти разючих результатів в економіці, політиці, освіті, науці, культурі в цілому.

«Сучасна» релігія, початок якої можна віднести до кантівської «релігії розуму», характеризується зростаючою суб'єктивністю ціннісних систем. Тепер не релігійна організація є носієм віри, а особистість, котра має власні уявлення про цінності, і бере на себе функції контролю символічних систем і інтерпретації догм. Така особистість відповідальна за себе і знаходить зміст свого життя, який не закладається і не вирішується просто приналежністю до релігійної організації. Белла констатує перехід від ранньосучасної релігії до сучасної у більшості найрозвинутіших країн, зрушення до розуміння релігії як пошуку особистих етичних цінностей, зрушення від церковної прихильності до особистої відповідальності. У зв'язку з цим соціальна роль релігії зростає, оскільки областю її діяльності стає удосконалення всіх суспільних і особистих цінностей. Новий тип релігійного ціннісного відношення має особистісний і індивідуалістський, але зовсім не асоціальний чи аполітичний характер.

Важливим є те, що навіть у найрозвинутіших суспільствах зберігаються цінності попередніх типів релігій: «Будь-яке велике сучасне суспільство є лабораторію для вивчення всіх мислимих типів релігійної орієнтації» [4, с. 675]. У релігійності сучасних українців ми спостерігаємо змішання цінностей усіх типів

релігій: від обожнювання природи до виробітки індивідуального уявлення про християнство і його моральні основи. У результаті самобутнього розвитку української нації християнська ціннісна орієнтація українців має деякі специфічні національні риси. По-перше, Бог має вищу цінність ніж абсолютний, надприродний початок, що є присутнім в усьому - своєрідний пантеїзм. Цінність мають природа взагалі й окремі її явища й процеси, це виражається в шануванні окремих місцевостей, дерев, птахів, рослин, тварин і т.д. У силу особливої схильності українців до землі в ціннісній системі виділяється ряд святих, які виконують заступницькі функції. Увінчує їх трійця, що має особливе значення в системі українсько-християнських цінностей, - Ісус Христос, Божа Матір і святий Микола, при цьому перевага віддається Богородиці як цариці України. Ці цінності вкладають у собі надію на заступництво і компенсацію за земні лиха (місія Ісуса Христа), освячення сімейного вогнища і місця жінки в ньому (заступництво Богоматері), пошук сили, яка б допомагала в житті і господарській діяльності (приклад життя й благодіянь святого Миколи). Ще одна риса релігійної ціннісної системи українців - високий ранг цінності обрядів при неглибокому знанні сутності християнського віровчення. Це зв'язано з етнічним характером культу, і слідуванню обрядам, участь у відзначанні календарних свят усвідомлювалися українцями як вираження причетності до свого етносу [1, с.57]. Загальною особливістю української ціннісної орієнтації є пріоритет не раціонального, а емоційного аспекту. Ціннісна система має характер чуттєво-релігійного відношення до життя.

Трансформація християнських цінностей у суспільстві пов'язана також із зміною організаційних форм християнства. Ціннісні системи релігії лежать в основі поділу організаційних форм релігії - церкви й секти, - і є одним із критеріїв їхнього визначення. Релігійна група є церквою чи сектою, насамперед, у залежності від того, яким чином вона визначає своє ціннісне відношення до світу і своє місце в ньому. Якщо вона не протиставляє себе світу, якщо вона приймає його культуру і погоджується з його порядком, домагаючись того, щоб стати універсальною організацією, вписуючись у цей світ, то ми маємо справу з церквою. Церква повинна в цьому випадку відмовлятися від насадження своїх цінностей і норм чи йти на

компроміси в реальному житті, особливо коли виявляється гостра розбіжність між світськими й релігійними цінностями, наприклад, в області сексуальної моралі, використання насильства в боротьбі з ворогами і т.д. Церковна теологія повинна шукати засобу згладжування таких розбіжностей, щоб зробити їх прийнятними для суспільної свідомості, пристосовуючи християнські цінності до світського суспільства. Секта, навпроти, тяжіє до неприйняття, осуду світу і світських цінностей. На відміну від церкви, секта не прагне до універсальності своєї ціннісної системи, вона хоче бути громадою «обраних».

Пристосування християнської системи цінностей до ціннісної системи світу, їхнє зближення, згідно Б. Нібуру, лежить в основі процесу розвитку релігійної організації, у якому «секта-деномінація-церква» виступають як етапи [5]. Поділ на конкуруючі деномінації суперечить фундаментальним цінностям і вченню християнства. Пристосування християнства до суспільства із соціальними забобонами і соціальною нерівністю приховано містить заперечення християнських цінностей, християнського братства, суперечить божественному закону. Виділення сект означає спробу відновити й підтвердити істинно християнські цінності, засновані на принципах соціальної справедливості й рівності. Джерело релігійних розбіжностей знаходиться в соціальній стратифікації суспільства, що приводить до розбіжностей між людьми, які сповідають однакову віру. Але через якийсь період часу християнські групи, що виникли на хвилі протесту, виявляють схильність до компромісу із суспільством, пристосуванню до цінностей світського світу, соціальної нерівності. У цьому виявляється тенденція до утворення церковного типу організації релігійних груп, що знову викликають у свою чергу сектантську реакцію й реанімацію віри. У кожному суспільстві, де члени різних соціальних шарів сповідають загальну релігію, існує тенденція до утворення її модифікацій і інтерпретацій на ціннісній основі, стосовно інтересів і цінностей кожної соціально-економічної групи [6]. У сучасній Україні, для котрої характерно наявність великого числа релігійних конфесій, цінності кожної релігійної групи відрізняється своїм диференціюванням і близькістю (або віддаленістю) до світських цінностей.

В історичному процесі формування української нації християнські цінності відігравали визначену роль, але їхній вплив має неоднозначний і суперечливий характер. У різні періоди вони мали і стимулюючий, і стримуючий вплив. Усе залежало від соціально-політичного контексту, у якому вони функціонували. Через упровадження своїх цінностей у різні сфери духовного життя: мову й писемність, традиції, обряди, звичаї, - християнська церква впливала на процес становлення української нації. У самій нації християнство закріплювало почуття цілісності, певним чином зміцнювало вираження національного духу, національного характеру. Ціннісна система християнства стала ідеологічним, психологічним і культурно-побутовим способом інтеграції народу для досягнення не тільки місцевих, але і загальнонаціональних цілей. Церква стала гарантом збереження цілісності нації, розділеної різними державними утвореннями. Християнські цінності розвивали в нації почуття солідарності, формували в представників нації усвідомлення своєї етнічної приналежності через віднесення себе до освяченою церквою і визначеною небесними силами спільності - українського народу [1, с.124]. З іншого боку, розходження ціннісних систем православ'я, греко-католицизму та інших християнських конфесій є одним із факторів національного роз'єднання.

Історія України підтверджує думку про значимість ролі релігійних цінностей у процесі формування нації, християнські цінності в Україні стали фактором стабілізації етносу. Православні цінності через храми, ікони, музику, літературу, мову, обряди з їхнім національним забарвленням брали участь у створенні української культури, об'єднанні народу, вихованні національного характеру. Ними обумовлені процеси наступності розвитку української культури, визначення відношення до культурних цінностей, формування критеріїв їхнього добору й уведення в національну культуру. Тому можна говорити про специфічну функцію християнських цінностей в українському суспільстві - культуротворчу.

Тенденції сучасного суспільного розвитку України свідчать, що релігійні цінності продовжують відігравати значну роль у процесах національного розвитку. Проте, загальною тенденцією суспільного розвитку є секуляризація і традиційні релігійні цінності не можуть виконувати, як колись, функцію сили, яка об'єднує

суспільство. Сучасні християнські теологи стурбовані втратою абсолютного впливу церкви на людей і знецінюванням християнських цінностей. П. Бергер вважає, що секуляризація як утрата «священного» є загрозою соціальному порядку й злагоді. Виникає протиріччя між привселюдним визнанням соціальної та етичної цінності релігії як духовної основи суспільства і тим, що вона є особистим надбанням кожної людини, залежить від суб'єктивних релігійних переваг і особистого вибору індивіда. Релігійні цінності виконували важливу функцію в суспільстві, вони створювали «священний космос», оточували ауру святості устої життя і наділяли їх безумовним сенсом. Релігійні цінності, символи, вірування зв'язували суспільство воєдино, несли абсолютні незаперечні імперативи і спільну мету, без яких суспільство не могло довго існувати. Секуляризація веде до уявлення про те, що немає нічого святого, абсолютні цінності стають відносними та умовними, і це веде до кризи, яка виражається у втраті ціннісних основ життя, і як наслідок цього - аномія, дезорієнтація людини. Як показують сучасні дослідження ціннісних орієнтацій, багато віруючих сьогодні вірять у Бога, як вони самі його розуміють. Це розуміння часто розходиться з ученням церкви, Бог уявляється як деяке втілення добра, розумний початок, тобто як деякий абстрактний початок, не обов'язкове надприродне, часто безособове. Сучасний християнин у сьогоднішньому світі орієнтується на особисту систему цінностей, бере на себе відповідальність за вирішення всіх проблем, за успіхи й невдачі. Але оскільки людина продовжує шукати сенс свого існування, її нове світовідчуття зазнає вплив релігійних цінностей [7]. Звідси можна зробити висновок, що процес секуляризації спричиняє собою не повну ліквідацію ціннісної системи релігії, а зміну її структури й ролі.

В сучасному українському суспільстві релігійні цінності не найдужчі з числа факторів, що сприяють подоланню кризових ситуацій і рішенню проблем. Традиційно вони були джерелами духовності й моралі, підтримували позитивні і засуджували негативні соціальні підвалини. У тій же час для релігійних співтовариств характерні роз'єднаність, конкуренція, війни, багато хто з них претендує на винятковість у визначенні істинних шляхів, по яких повинне йти людство. Зараз найбільш важливим моментом у визначенні відношення до

християнських цінностей є визнання глобального характеру проблем, що стоять перед сучасним людством, і необхідність знайти загальну основу для вирішення міжнародних, екологічних, національних і етичних проблем. У християнській ціннісній системі на перший план виходять загальнолюдські цінності, що вписуються в християнське поняття «природний моральний закон». Сучасне християнське богослов'я постулює, що природний моральний закон даний Богом і є загальним надбанням усіх людей. Це закон любові, що орієнтує кожну людину у виборі добра. Вимога добра носить не тільки теоретичний характер, але і має внутрішню зобов'язуючу силу.

Процес секуляризації призвів до втрати спільності християнських цінностей. У сучасному суспільстві релігійні цінності втратили своє абсолютне значення в житті як суспільства, так і людини, у відношенні до християнських етичних цінностей спостерігається велика розбіжність - від повного прийняття до абсолютного заперечення. У цілому, найбільш характерною є традиція «помірного» визнання моральних цінностей християнства. Для багатьох віруючих християнська релігія стала, насамперед, охоронницею моральних цінностей. Створений християнством моральний ідеал став для людей як віруючих, так і не віруючих підставою моральних оцінок, еталоном у виборі життєвої позиції, критерієм усіх учинків, зразком поведінки.

Література:

1. Колодний А.М., Лобовик Б.О. Филипович Л.О. та ін. Релігія в духовному житті українського народу. - К.: Наукова думка, 1994.- 201с.
2. Поучение Владимира Мономаха // Памятники литературы Древней Руси.- М.: Знание, 1978.- 561с.
3. Іларіон. Слово про закон і благодать // Філософська думка. - 1988.- №4.- С.91-114.
4. Белла Р. Основные этапы эволюции религии в истории общества // Религия и общество: Хрестоматия по социологии религии. - М.: Аспект Пресс, 1996.- С.665-677.

5. Гараджа В.И. Социология религии. - М.: Аспект Пресс, 1996.- 239с.
6. Пирог Г. Соціальні аспекти функціонування релігійних цінностей / Г. Пирог. // Українське релігієзнавство : Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України. – Київ, 2003. – Вип. 26. – С. 30-37.
7. Пирог Г. Релігійні цінності: сутність, структура, рівні / А. Глушак, Г. Пирог. // Вісник Національного Університету «Львівська політехніка». – Львів, 2003. – Вип. 473 : Філософські науки. – С. 51-54.
8. Водянова А. К вопросу об аксиологической природе религии / А. Водянова. // Вестник СевГТУ. – Севастополь, 1999. – Вып. 20 : Философия. – С. 84-92.